

Ольга Антоник,

канд. філол. наук,
доцент кафедри інформаційної, бібліотечної та книжкової справи
Української академії друкарства (м. Львів, Україна)

вул. Під Голоском, 19, м. Львів, 79020, Україна
E-mail: ola.antonyk@gmail.com

Книжкова культура як об'єкт книгознавчого дискурсу і міждисциплінарного діалогу

Проаналізовано основні підходи до тлумачення поняття «книжкова культура», окреслено його сутність і семантичне поле у рамках книгознавчого дискурсу. Йдеться про необхідність розширення ареалу досліджень в умовах конвергенції книжкової та інформаційної культур. Наголошується на проблемі читання як основного чинника інформаційної культури особистості.

К л ю ч о в і с л о в а: книга, культура видання, книжкова культура, книгознавство, книжкова комунікація, інформаційна культура, соціокомунікаційний підхід.

Поняття книжкової культури традиційно використовується для характеристики явищ і процесів, пов'язаних з роллю книги у розвитку культури, досягненнями книжкової справи, різними аспектами побутування книги в суспільстві.

У рамках традиційної книжкової культури книга як універсальний компонент культури, символ духовних і матеріальних можливостей людини, джерело знань і прогресу, найважливіший засіб і суб'єкт комунікації залишається незмінним об'єктом досліджень у царині книгознавства. Про інтегративний характер бібліологічної проблематики достатньо аргументовано і переконливо заявив відомий польський книгознавець К. Мігонь у праці «Наука про книгу»: «Всі елементи існування і функціонування книги пов'язані один з одним, і неможливо успішно дослідити окремі частини бібліологічного процесу, не уявляючи його загалом [27, с. 130].

Різноманіття проблем, пов'язаних з книгою та її місцем в інформаційному глобалізованому середовищі, системність та поліфункціональність книжкової справи, вимоги до якості і конкурентоспроможності книжкових видань актуалізували поняття «книжкова культура» як в історичному, так і теоретико-методологічному сенсах. З розвитком інформаційних технологій книгознавча проблематика потребує розширення, а майбутнє традиційної книги виглядає як конвергенція основних комунікаційних культур (усної, книжкової, електронної) за умови їх впливу та взаємозбагачення [26, с. 220], що вписується у загальну тенденцію

наукового процесу і виражається у зміні парадигм, міждисциплінарності, виході на метанауковий рівень.

Окреслені тенденції характерні і для досліджень у сфері книжкової культури. Кожний дослідник, у поле зору якого потрапляли багатоаспектні явища і процеси книжкової культури, намагався виокремити певні домінанти, сформувані власні уявлення, а відтак дати визначення поняття.

Комплексні проблеми культури книги як важливого складника книжкової культури у теоретичному і практичному вимірах порушуються в публікаціях В. Барикіна, А. Мільчина, Н. Черниш, Т. Крайнікової та ін. Різними сторонами книжкової культури як феномена і складного синкретичного поняття переймаються Г. Ковальчук, Н. Кривіч, Г. Казакова, Ю. Тимофєєва, С. Грипич, Б. Ленській, С. Лютов, В. Добровольський, М. Низовий. Модель розвитку книжкової комунікації в умовах інформаційних викликів пропонує В. Маркова, принагідно характеризуючи зміни в усіх складових, що входять до поняття «книжкова культура» [25]. О. Пастушенко аналізує сучасні підходи до тлумачення понять «книга», «книжкова культура», «книжкова комунікація» на основі масиву дисертацій незалежної України через соціокомунікаційний підхід [31].

Корифеєм у сфері історичних і теоретико-методологічних досліджень книжкової культури можна вважати директора Наукового центру досліджень історії книжкової культури РАН при видавництві «Наука» В. Васільєва, який здійснив детальний історіографічний аналіз проблеми і сформував

цілісну книгознавчу концепцію цього наукового напрямку. Він неодноразово наголошував, що «дослідження з історії книжкової культури – багатоаспектний науковий напрям, для опрацювання якого необхідні поєднання як історичних, так і книгознавчих, культурологічних, соціально-економічних і історико-технічних досліджень, а також побудова логічно обґрунтованої системи на основі виявлених співвідношень процесів і понять, що визначають стан книжкової культури і культури суспільства як важливих компонентів історії і книгознавства» [7, с. 112].

Історіографічний аналіз багатоаспектної проблеми книжкової культури дав змогу йому виокремити декілька напрямів у тлумаченні базового поняття, залежно від домінантної ролі книги – соціальний, історичний, соціологічний, аксіологічний, культурологічний, і передусім – книгознавчий, що передбачає всебічне вивчення книги як категорії, соціокультурного феномена і унікального товару. До предметної сфери книжкової культури він відносить культуру книги (видавничу культуру, мистецтво книги, друкарське та палітурне мистецтво), культуру поширення книги в суспільстві та культуру читання, з чим ми погоджуємося, акцентуючи увагу на культурі читання як основі інформаційної культури особистості [1].

До появи концептуальної моделі книжкової культури В. Васильєва зміст цієї наукової категорії чітко і однозначно «не проглядався», класифікаційні ознаки були розрізненими, розкиданими, суперечливими; тлумачення – поверхові, нелогічні, іноді взаємодоповнювальні, – через складність і багатоаспектність явища та первинну багатозначність родового поняття «культура». Часто під цим терміном автори розуміли стан, ступінь досконалості книжкової справи у сфері культури того чи іншого періоду (регіону) або в розрізі окремих складових книжкової справи [3; 7; 18; 28].

Системне книгознавче тлумачення книжкової культури як явища і поняття в рамках традиційної книжкової комунікації стало своєрідним «спільним знаменником» для теоретиків і практиків книжкової справи.

Мета статті – проаналізувати основні підходи до тлумачення поняття «книжкова культура», окреслити його сутність і семантичне поле у рамках книгознавчого дискурсу; виявити домінуючі акценти у дослідженні книжкової культури як феномена і книгознавчої категорії з позиції інших наук соціогуманітарного циклу; наголосити на актуаль-

ності досліджень з історії книжкової культури, оскільки навіть в умовах модернізації і трансформації сенсів, пов'язаних з книжковою культурою, друкована книга, книжкові пам'ятки, бібліотечні зібрання залишаються основним показником культурного потенціалу суспільства.

Необхідність взаємодії книжкової та інформаційної культури спонукає до актуалізації та розширення ареалу досліджень. У цьому контексті важко не погодитися з думкою В. Маркової про необхідність розширення рамок книгознавчого дискурсу, якщо розглядати книгу як соціально-комунікаційне явище [26, с. 12]. Обстоюючи важливість інтегрування книгознавства у міждисциплінарне середовище в процесі дослідження соціально-комунікаційної природи книги, дослідниця наголошує, що авторський текст завжди перебуває у «спілкуванні» з культурно-історичним контекстом, а тому може набувати ознак моделі культури того чи іншого періоду. Ще більше цей «культурологічний» контур обрамлює книгу як матеріальний предмет, що «вступає» у спілкування з культурно-історичним контекстом, побутовуючи в ньому і виконуючи притаманні йому функції.

Сьогодні книжкову культуру деякі дослідники тлумачать як основну наукову категорію, пов'язану з книгою та усіма процесами, що відбуваються з нею у часі і просторі. В. Добровольський розуміє під книжковою культурою «сукупність подій, явищ і процесів, матеріальної і нематеріальної культури, що функціонують у часі і просторі, і пов'язані зі створенням, виробництвом, поширенням, використанням і побутуванням книги в суспільстві» [11, с. 454]. Відтак виникає потреба у залученні в методологію, методи книгознавчих досліджень культурологічного наукового інструментарію, що вписується у міждисциплінарний дискурс.

Реагуючи на появу такого аж надто розширеного тлумачення науки про книгу, харківський книгознавець М. Низовий відстоює право на традиційний термін «книгознавство», а однією з причин «ліквідаційних» настроїв вважає появу книгознавців-любителів, для яких наука про книгу виглядає цілиною [30, с. 477]. Нам також видається безпідставним розширювати поняття «книжкова культура» до безмежності. При цьому розмиваються сформовані рамки книжкової справи, що провокує вчених на безперспективні дискусії і маніпулювання цитатами [2, с. 18].

Доволі широке розуміння феномена книжкової

культури, що ґрунтується на книзі як продукті інтелектуальної і матеріальної діяльності, охоплює спектр офіційних і неформальних товариств, установ, задіяних у сфері книгообігу та книгоспоживання, котрі формують стійку взаємодію автора і читача за допомогою книги, пропонують культурологи Н. Кривіч і А. Чукуров [19, с. 111–112]. Ю. Тимофєєва виокремлює чотири основні елементи у структурі книжкової культури, спираючись на широке тлумачення терміна «книга» (щоправда сама книга як точка відліку, фундамент книжкової культури перебуває поза виділеними домінантами). Серед них – книговидання, книгорозповсюдження, читач, і, що особливо важливо – взаємодія суб'єктів книжкової комунікації – авторів, видавців, поліграфістів, продавців, бібліотекарів, покупців і т. д. [32, с. 272–273].

У монографії О. Пастушенко «Книга і періодика в дисертаційних дослідженнях незалежної України: соціокомунікаційний аспект» проаналізовані, окрім інших проблем, історичний і проблемно-тематичний аспекти книжкової культури [31, с. 173–234]. Авторка робить висновок, що понятійний апарат книгознавства в умовах глобальної інформатизації активно дискутується, вона акцентує увагу на розумінні понять «книга» та «книжкова культура» як категоріальних та системовірних. При відборі та аналізі дисертаційних праць дослідниця опирається на поняття «книга» як таке, що має книжкову форму, поглинає не лише власне сам матеріальний факт книги, а й усе те, що пов'язано з поняттям книжкової культури в її історичному та сучасному вимірах і аспекті книжкової комунікації [31, с. 229]. За спостереженнями дослідниці, основні підходи до тлумачення поняття «книжкова культура» ґрунтуються на відображенні його складників – книговидання, книгорозповсюдження, культури читання з урахуванням взаємодії між усіма суб'єктами книжкової справи. А ось пріоритетний сьогодні соціокомунікаційний напрям дослідження, на думку О. Пастушенко, зумовлює перерозподіл предмета та аспектів книжкової культури у різних науках (відтак спостерігається певне дублювання проблематики, з'являються різні концепції та різні точки зору на співвідношення понять «книжкова культура», «книжкова комунікація», «книжкова справа» тощо).

Предметніше і чіткіше з-поміж інших кваліфікувався термін «культура книги» як базове поняття і складник книжкової культури. Одним з перших книгознавців дати наукове визначення поняття з

врахуванням основних ознак соціального призначення книги – пізнавального, ідеологічного й естетичного – спробував В. Барикін. Він наголошує, що культура книги передбачає роботу не лише над формою книги, але і над її змістом, тому поняття це ширше, аніж «мистецтво книги». Культура книги охоплює і «характеристику її якостей з суто технічної точки зору (міцність оправи, сорт паперу і т.п.)», а загалом говорити про «справжню культуру книги можна лише тоді, коли усі її компоненти і ознаки взаємозумовлюються і доповнюються», підкреслюючи тим самим комплексний характер поняття «культура книги» [5, с. 62].

В енциклопедичній статті В. Барикін кваліфікує культуру книги як «поняття видавничої практики, а також теоретичну концепцію про гармонійне поєднання змісту книги і її форми, що досягається за допомогою певних засобів і прийомів». Автор наголошує, що «на відміну від власне «мистецтва книги», яке послуговується на шляху від автора до читача художньо-естетичним інструментарієм, культура книги ґрунтується на семантико-філологічному і філософсько-соціологічному розумінні (сприйнятті) тексту, що знаходить своє відображення, зокрема, в терміні «апарат книги». Чим органічніше поєднання книжкової оболонки та авторського тексту, вважає дослідник, тим ефективніше видання, тим вища цінність книги як пам'ятки культури» [4, с. 354].

А. Мільчин розглядає культуру книги крізь призму читачьких вимог, тлумачить це поняття як «ознаку найвищого ступеня споживних характеристик книги», тобто звертає увагу на ті складові та характеристики книги, які підвищують її «споживну вартість». Йдеться не про безпосередньо опублікований твір, а про окремі книжкові елементи, які дають можливість ефективно використовувати видання для пізнання авторського тексту і лежать в основі функціональних та ергономічних споживних властивостей книги. У його посібнику «Культура видання, або як не треба і як треба робити книги» (2002) подаються вимоги до побудови книг, оформлення вихідних відомостей, довідково-пошукового, довідково-пояснювального та бібліографічного апарата книги [28].

Видатний митець, теоретик книжкового мистецтва В. Ляхов запропонував функціональну модель книги як цілісного матеріально-духовного комплексу у взаємодії усіх важливих компонентів, зорієнтованих на споживача. Основними напрямками творчої діяльності він вважає художнє конструювання, книжкову графіку і друкарське мистецтво.

Серед компонентів дослідник виокремлює текстове повідомлення та низку «служб» – смислової організації, матеріально-конструктивної організації, наочної інформації, рекламно-пропагандистську. При цьому цілісність структури забезпечує естетичний чинник, який справляє вплив на весь процес книготворення і організацію книжкового механізму [24].

Книгознавчої концепції культури видання, яку формують три основні блоки: зміст, оформлення та поліграфічне виконання, дотримується і Н. І. Черниш. Блок змісту є визначальним складником, він охоплює основний (або авторський) та супроводжувальний (анотація, передмова, вступна стаття, післямова, коментарі й примітки тощо) тексти. Блок оформлення стосується шрифтового ансамблю, ілюстрацій, внутрішнього компонування простору сторінок і розворотів, і по-різному компонується у різних видах видань. Блок поліграфічного виконання охоплює обсяг видання, гатунок паперу, палітурні матеріали, спосіб брошурування тощо, він передбачає використання сучасних поліграфічних технологій і матеріалів. Авторка переконана, що культура книги формується «в першу чергу якістю авторського (основного) тексту, поглиблюється складом і змістом елементів науково-довідкового апарата (тобто супроводжувальним текстом)». Проблеми ж оформлення та поліграфічного виконання належать власне до «мистецтва книги», що, безперечно, не може бути цілковито ототожненим з культурою видання [34, с. 91–92].

Упродовж останнього десятиліття комплексний підхід до культури видання з урахуванням маркетингових механізмів творення і розповсюдження книги як товару продемонструвала доктор наук із соціальних комунікацій Т. Крайнікова. Значенню структури терміна «видавничу концепція» вона тлумачить як «триєдність смислової, художньо-графічної та маркетингової концепції видання». Культуру ж видання розуміє як рівень його досконалості і виокремлює такі складові: змістова культура, культура художньо-технічного оформлення та технологічного видання, бібліографічна культура, маркетингова культура (кожен із виокремлених складників має власні критерії з огляду на різні за призначенням видання) [18, с. 134]. Пропонуючи свою дефініцію, дослідниця застосовує функціональний підхід, оскільки цінність книги пізнається, передусім, у «комунікативній системі видання – читач»; відтак культура книги – не лише вишуканої, елітарної, але й масової – підвищувати

культурний рівень, духовність особистості й суспільства. В цьому сенсі актуалізується і проблема культури інтернет-видань в інформаційному просторі України, зорієнтована, передусім, на молодіжну аудиторію.

Т. Крайнікова під культурою видання розуміє ступінь його досконалості, що виявляється в концептуальній цілісності його змістових, художньо-графічних і маркетингових елементів та характеристик; правильності оформлення бібліографічної інформації; міру добротності як специфічного товару. Кожен із виокремлених складників культури видання має чіткі критерії з огляду на концепцію різних за цільовим призначенням видань. Продуктивною в рамках окресленої нами теми є думка авторки про необхідність кореляції понять «культура видання – читацька культура – книжкова культура – національна культура» [18, с. 138].

Загалом наукові розвідки Т. Крайнікової є доволі послідовними і предметними; ґрунтуючись на підходах інших вчених, вона чітко і професійно «вилушує» раціональне зерно, інтегрує його у власну видавничу концепцію і пропонує оригінальні рішення, важливі для сучасного книжкового підприємництва. Нам імпонує намагання дослідниці виокремити маркетинговий компонент книжкової культури, йдучи від товарного характеру видання та його споживних властивостей, зорієнтованих не лише на положення нормативних документів, але й на «неписані» смаки і потреби аудиторії, а також розуміння культури видання з позиції його досконалості, довершеності.

У дослідженнях історико-культурного характеру трапляється термін «культурний потенціал», під яким розуміють «засоби застосування знань»: наука у розвитку культури визначає інтелектуальний потенціал, а освіта розглядається як фундамент функціонування культури загалом, духовно-інтелектуального прогресу суспільства. Вочевидь, саме культурний потенціал, соціокультурний фон книжкової справи, і опосередковано – книжкової культури, мав на увазі М. Куфаєв, окреслюючи «чинники творення книги» і «чинники книжкового процесу» як історичних явищ. «Залежно від усіх цих моментів і явищ будуть помітні ті чи інші явища в процесі творення книги», – наголошує вчений [20, с. 69]. У фундаментальній праці «Проблеми філософії книги» він виокремлює, серед інших, такі чинники: стан культури, ступінь розумового і морального розвитку, рівень освіти суспільства і особистості; потреби і схильності середовища, запити читаючої публіки; стан і ступінь

розвитку усного і друкованого слова; стан торгівлі і промисловості, ступінь насичення ринку, засоби книгорозповсюдження та ін. Засадничими ж чинниками книги і книжкового процесу є «історичний момент, політичний і економічний стан держави і суспільства» [20].

Отже, сьогодні можна говорити про книжкову культуру як синтез духовної культури і мистецтва, як продукт духовної культури і духовного виробництва, матеріальної культури і матеріального виробництва, як складова культурного потенціалу суспільства. Відтак термін «книжкова культура» значно ширший поняття «культура книги», оскільки характеризує стан суспільства, його культури, духовності, інтелектуального потенціалу, соціальні умови і рівень технологічного розвитку [7, с. 22]. Культура ж книги переважно стосується лише якісного рівня конкретного видання.

В умовах інформаційного глобалізованого простору книжкова культура як поняття і явище перебуває на стадії активної модернізації і трансформації сенсів. Майже кожний дослідник намагається дати своє визначення цього поняття; воно або поглиблює викладену вище концепцію або уточнює її окремі складові. Але, навіть якщо йдеться про зміну культурної, «не книгоцентричної» парадигми, не можна нівелювати ролі друкованої книги. В цьому сенсі дослідження з історії книжкової культури залишаються і надалі актуальними.

Директор Інституту книгознавства НБУВ Г. Ковальчук основними показниками книжкової культури вважає мистецтво і технологію виготовлення книги, а також рівень її поширеності і читання в тій чи іншій країні, соціальному середовищі, соціальній епосі. Знайомлячи наукову спільноту з комплексною темою «Історія книжкової культури в Україні», вона підкреслює її системний характер і державницький підхід, позаяк основна мета дослідження – на межі книгознавства, історії та мистецтва книги, книжкового пам'яткознавства, теорії та історії культури сформулювати концепцію історії української книжкової культури, розробити і теоретично обґрунтувати сутність поняття «книжкова культура» з наголосом на історію та її складові [17, с.78]. Авторка стверджує, що поняття «книжкова культура України» охоплює широкий за етнічним обсягом зміст і враховує поліетнічну книжкову продукцію, а поняття «українська книжкова культура» виходить за межі державної території України (але не враховує частину книжкової продукції інших народів, що поба-

чила світ на її території, але не стосується української культури).

До слова, в Україні вже робилися спроби започаткувати систематичне ґрунтовне дослідження в галузі книжкової культури, і про це науково коректно згадує Г. Ковальчук, підкреслюючи важливість і спадкоємність теми. Ще у 2008 р. ЛННБ ім. В. Стефаника НАН України з ініціативи Л. В. Головатої (на той час заступника директора Бібліотеки з наукової роботи) організувала і провела міжнародну наукову конференцію «Книжкова та рукописна культура Західної України: історія, методологія, джерельна база». У виступах учасників – представників наукових, навчальних і культурних установ України та Польщі було окреслено широкий спектр проблем друкованої та рукописної книги, розглянуто актуальні питання методології книгознавства і джерелознавчих досліджень [13]. У квітні 2009 р. відбулася чергова міжнародна наукова конференція «Національна книжкова та рукописна культура: історія, теорія, джерельна база», проведенням якої опікувалося відділення наукової бібліографії і книгознавства ЛННБ ім. В. Стефаника НАН України. Опубліковані матеріали конференції, систематизовані за секціями «книгознавство», «бібліографознавство», «бібліотекознавство» та «джерелознавство» [29].

Реструктуризація відділення не дала змоги продовжити цей продуктивний напрям досліджень, але наукова спільнота мала ще одну можливість об'єднатися у Львові навколо обговорення проблем книжкової та рукописної культури у квітні 2012 р. з публікацією тез доповідей і повідомлень [14]. У чотирьох секціях («Історичне джерелознавство», «Філологічне джерелознавство», «Історичне книгознавство», «Сучасні проблеми книгознавства і книжкової справи») обговорювалися проблеми методології досліджень, історії книго- і пресовидання, формування і функціонування документальних комплексів, історичних колекцій, бібліотек, особливості трансформаційних процесів у книговидаванні і книгорозповсюдженні.

Сьогодні у ланцюжок логічно пов'язаних понять «культура книги», «читацька культура», «книжкова культура», «національна культура» доречно включити і поняття «інформаційна культура», яка тривалий час ототожнювалася з книжковою, оскільки книга була найсуттєвішим елементом інформаційної комунікації [22, с. 226]. Стрімкий прогрес інформаційно-комунікаційних технологій, випереджуючи темпи книговиробництва і

комунікаційні можливості традиційної книги, зумовлює динамічний розвиток і домінування інформаційної культури, в якій, однак, читання продовжує займати особливе місце, а нагромаджені суспільством моделі і практики читання переконливо демонструють рівень загальної та книжкової культури особистості і суспільства. Зрештою, всі учасники книжкового ринку функціонують завдяки феномену читання; навіть в умовах панування інформаційних і телекомунікаційних технологій книга, незалежно від форми, залишається вагомим джерелом знань, унікальним соціокультурним явищем, а культура читання – фундаментом інформаційної культури особистості [1].

Отже, попри дискусії і наявність різних поглядів на інформаційну і книжкову культуру в рамках перехідного періоду, можна виявити основу конструктивного співробітництва наукового товариства, фахівців у сфері освіти, комп'ютерних технологій, книжкової індустрії – це грамотність і читання. До речі, характеризуючи книжкову культуру як систему, вже згадуваний В. Васільєв, окрім духовних, інтелектуальних, соціальних складових додає і рівень технічного розвитку (в т. ч. і досягнення високих технологій), тобто книжкова культура з багатою історичною спадщиною впевнено вписується в сучасний інформаційний простір [14–16].

Неприйняття електронних різновидів книги поступово трансформується в усвідомлення нових реалій і визнання за електронною книгою права на повноцінне функціонування в інформаційному суспільстві. Свого часу продуктивну тезу про взаємодію традиційної і електронної книги висловила А. Беловіцкая: книгу разом з читачем без втрат, а з нарощеними можливостями інтегрувати у нові інформаційні технології і кіберпростір при повноцінному функціонуванні електронної книги [6, с. 217].

Ще чіткіше майбутнє соціальної комунікації як взаємовплив і взаємозбагачення традиційної і електронної комунікації означає В. Маркова. На її думку, електронна комунікація поступово посідає провідне місце, але цінності книжкової комунікації справлятимуть вплив на неї. Традиційна ж книга співіснуватиме з електронними виданнями, бо це різні за своєю природою засоби комунікації [26, с. 22].

Попри намагання збалансувати позиції традиційної і електронної книги в сучасній інформаційній культурі, виклики залишаються і спону-

кають до серйозних дискусій. Сьогодні книга не просто «вбудовується» у динамічну систему масових комунікацій. Вона, на догоду моді, зовнішнім ефектам та інстинктам стає елементом масмедійної культури, змінюючи характер і сенс читання; мова нерідко йде про кризу, «дисфункцію читання», вторинну неграмотність. Деякі вчені переконані, що віртуалізація читання, посилення комп'ютерної орієнтації в інформаційній культурі таїть серйозні небезпеки, а тому дослідження книги як основного провідника і носія культури, як засобу міжкультурної комунікації потребують поглиблення та оновлення. Адже культура суспільства формується передусім духовними цінностями і соціокультурними практиками, які під впливом нових технологій змінюють сутність і функції. Тому підтримка і стимулювання читацької активності, акцентування уваги на важливості проблеми читання, популяризація книги та читання, особливо в молодіжному середовищі, – нагальна потреба інформаційної безпеки України [1; 9; 21; 22; 25].

Загалом в ареалі книжкової культури можна умовно виокремити дві сфери діяльності: перша стосується книготворення; друга – забезпечення функціонування і використання книги в читацькому, ширше – користувацькому середовищі. Тому серед основних складників бібліокультури як цілісного явища, що відображає ступінь розвитку і рівень досконалості книжкової справи та є важливим виявом культурного, інтелектуального, технологічного потенціалу суспільства, можна виокремити видавничу, поліграфічну, комунікаційну (маркетингову) і читацьку. Кожний елемент має свою історію, теорію і методологію, що вписується в проблематику книгознавства як системної науки про книгу та книжкову справу, але основний критерій приналежності до книжкової культури визначається родовим змістом поняття «культура» – як ступінь досконалості, добротності, довершеності книжкового видання. Фахівці видавничо-поліграфічного комплексу працюють над удосконаленням, ошляхетненням, прикрашанням авторського рукопису, аби він зміг перерости у якісний кінцевий продукт – книжкове видання. Відбувається своєрідне культивування книжкового видання, результат якого залежить від якості і кількості закладених ресурсів (сировинних, матеріальних, трудових, фінансових тощо).

Синкретична природа книги, динаміка її функцій, формування глобального комунікаційно-

го простору, що справляє вплив на всі сторони життя суспільства і особистості, зумовлюють зміни в інтерпретації базових понять та появу нових.

Плідне поле для конструктивного міждисциплінарного діалогу сформувалося і навколо книжкової культури як важливої наукової категорії, пов'язаної з книгою та усіма процесами, що відбуваються з нею в часі і просторі. Основні розуміння категорії «книжкова культура» ґрунтуються на різних аспектах тлумачення феномена книги – соціальному, історичному, технологічному, культурологічному і, що для нас принципово важливо – загальнокнигознавчому, що передбачає всебічне вивчення книги як категорії, і книжкового видання як форми існування книги у книжковій справі.

Не лише книгознавці, а й філософи, культурологи, документологи, педагоги, соціологи, філологи намагаються спрогнозувати вектори розвитку книжкової культури, дискутують стосовно її предметного наповнення, складу, структури. Вчені вважають її: основною науковою категорією книгознавства; інтегральною науковою дисципліною соціогуманітарного циклу; категорією, що логічно доповнює структуру сучасної науки про книгу, вміщує всі матеріальні і духовні аспекти книги і світу книг; частиною загальної культури, яка стосується специфічної діяльності людини з виробництва, поширення і споживання книги, різні форми його предметного буття (матеріального, духовного, художньо-образного).

Сучасна книга перестає бути самодостатнім об'єктом досліджень у традиційному розумінні, а інтегрується у міждисциплінарний діалог. Знецінюється її вагомість і унікальність як соціокультурного феномена; інформаційні мережі і автоматизовані видавничі платформи дають змогу будь-кому претендувати на статус письменника, видозмінюють маркетингові можливості, урізноманітнюють форми і методи доведення книги до споживача, суттєво трансформують читальські практики. Але якщо розуміти книжкову культуру широко – як створення, видання, розповсюдження і функціонування творів літератури у будь-яких формах і на будь-яких носіях, то прогноз виглядає оптимістично: книжкова культура зможе трансформуватися в інформаційну культуру, зберігши свої універсальні можливості [19; 35].

Наразі ж наявність дискусійних питань свідчить про об'єктивний розвиток явища «книжкова культура» з позицій різних наук, провідним об'єктом

досліджень у яких залишається книга, а домінуючим вектором дослідження – соціокомунікаційний підхід.

Список бібліографічних посилань

1. Антоник О. В. Культура читання як фундамент інформаційної культури особистості. *Національна книжкова та рукописна культура: історія, методологія, джерельна база : матеріали Міжнарод. наук. конференції* (Львів, 29–30 квіт. 2009 р.) / Нац. акад. наук України, Львів. нац. наук. б-ка України ім. В. Стефаника. Львів : ЛННБУ ім. В. Стефаника, 2009. С. 8–12.
2. Антоник О. В. *Сучасне українське книгознавство: традиції, виклики, дискусії*. Książka, biblioteka, informacja – między podziałami a wspólnotą : V. Kielce, 2016. S. 17–30.
3. Афонин А. В. Книжная культура как общая характеристика книжного дела. *Книжная культура: опыт прошлого и проблемы современности : материалы Междунар. науч. конф.* (Москва, 2004 г.). Москва : Наука, 2005. С. 57–58.
4. Барыкин В. Е. Культура книги. *Книга: энциклопедия*. Москва : Большая российская энциклопедия, 1999. С. 354.
5. Барыкин В. Е. О культуре издания книги (к постановке проблемы). *Книга: исследования и материалы*. Москва, 1983. Вып. 47. С. 58–64.
6. Беловицкая А. А. Информация и книга. *Наука о книге. Традиции и инновации : материалы Двенадцатой междунар. конф. по проблемам книговедения* (Москва, 28–30 апр. 2009 г.). М., 2009. Ч. I. С. 215–219.
7. Васильев В. И. *История книжной культуры: теоретико-методологические аспекты*. Москва : Наука, 2004. 112 с.
8. Григорьянц Е. И. Книга в контексте современной культурной коммуникации. *Книга: исследования и материалы*. Москва, 2004. Сб. 82. С. 51–59.
9. Грипич С. Книжкова культура в контексті духовної. *Вісник Книжкової палати*. 2012. № 1. С. 43–47.
10. Добровольский В. В. Книжная культура как основная научная категория книговедения. *Материалы XIII Междунар. конф. по проблемам книговедения* (Москва, 28–30 апр. 2014 г.) : В 4 ч. Москва : Наука, 2014. Ч. I. С. 453–455.
11. Казакова Г. М. О содержании и качественных границах понятия книжной культуры. *Вестник Челябинской государственной академии культуры и искусств*. 2012. № 2. С. 71–73.
12. *Книгознавство : термін. слов. : редакц.-видавн. справа, журналістика, поліграфія, видавн. бізнес, інформ.-бібл. діяльність* / за заг. ред. В. О. Жадька. Київ : Експрес-Поліграф, 2012. 304 с.
13. *Книжкова та рукописна культура Західної України: історія, методологія, джерельна база : тези доп. Міжнарод. наук. конф.* (Львів, 27–28 березня. 2008 р.) / Нац. акад. наук України, Львів. нац. наук. б-ка України ім. В. Стефаника. Львів, 2008. 40 с.
14. *Книжкова та рукописна культура : історія, методологія, джерельна база: тези доповідей і повідомлень : міжнарод. наукова конференція* (Львів, 17–18 трав. 2012 р.). Львів, 2012. 168 с.
15. *Книжная культура : опыт прошлого и проблемы современности: к 285-летию основания Академической типографии в России: материалы V Междунар. науч. конф.* (Москва, 24–26 окт. 2012 г.): В 2 т. Москва : Наука, 2012.
16. *Книжная культура: опыт прошлого и проблемы современности: к 250-летию вузовского книгоиздания в России : материалы междунар. науч. конф.* (Москва, 20–21 сент. 2006 г.) Москва : Наука, 2006. 358 с.

17. Ковальчук Г. І. Дослідження історії книжкової культури України. *Вісник Національної академії наук України*. 2016. № 4. С. 76–83.

18. Крайнікова Т. С. Культура видання: дефініція, структура та чинники. *Наукові записки Інституту журналістики*. 2011. Т. 43. С. 134–138.

19. Кривич Н. А. Книжная культура: вызовы современности. Н. А. Кривич, А. Ю. Чукуров. *Общество. Среда. Развитие*. 2016. № 4. С. 110–114.

20. Куфаев М. Н. *Проблемы философии книги. Книга в процессе общения*. Москва : Наука, 2004. 188 с.

21. Ленский Б. В. Перспективы развития книжной культуры в информационном обществе. *Книга : исследования и материалы*. Москва, 2011. Сб. 94/1. С. 17–18.

22. Лютов С. Н. Книжная культура и информационная культура : соотношение понятий и проблемы взаимовлияния. *Библиотеки национальных академий наук: проблемы функционирования, тенденции развития*. Киев, 2013. Вып. 11. С. 225–236.

23. Лютов С. Н. Книжная культура в многообразии понятий и исследовательских подходов. *Вестник культуры и искусств*. 2017. № 4 (52). С. 9–14.

24. Ляхов В. Н. *О художественном конструировании книги: системное проектирование, функциональный анализ*. Москва : Книга, 1975. 91 с.

25. Маркова В. А. *Книга в социально-коммуникативном пространстве: минуле, сучасне, майбутнє / М-во культури і туризму України, Харк. держ. акад. культури*. Харків : ХДАК, 2010. 251 с.

26. Маркова В. А. Перспективи розвитку книжкової комунікації. *Бібліотечний вісник*. 2016. №4. С. 3–8.

27. Мигонь К. *Наука о книге : очерк проблематики*. Москва : Книга, 1991. 198 с.

28. Мильчин А. Э. *Культура издания, или Как не надо и как надо делать книги*. Москва : Логос, 2002. 222 с.

29. *Національна книжкова та рукописна культура : історія, методологія, джерельна база : матеріали Міжнар. наук. конф.* (Львів, 29–30 квіт. 2009 р.) / Нац. акад. наук України, Львів. нац. наук. б-ка України ім. В. Стефаника. Львів : ЛННБУ ім. В. Стефаника, 2009. 138 с.

30. Низовой Н. А. «Книжная культура» или все-таки «книговедение». *Материалы XIII Международ. конф. по проблемам книговедения* (Москва, 28–30 апр. 2014 г.) : В 4 ч. Москва : Наука, 2014. Ч. 1. С. 476–477.

31. Пастушенко О. В. *Книга і періодика в дисертаційних дослідженнях незалежної України : соціокомунікаційний аспект* : монографія / Нац. акад. наук України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського ; відп. ред. Л. А. Дубровіна. Київ, 2016. 564 с.

32. Тимофеева Ю. В. Книжная культура: дефиниция понятия. *Философия образования*. 2011. № 5. С. 268–275.

33. *Україна ХХ століття: культура, ідеологія, політика: зб. ст.* / Нац. акад. наук, Ін-т історії України ; відп. ред. Віктор Даниленко. Львів : Растр-7, 2015. 418 с.

34. Черниш Н. І. *Основи культури видання / Укр. акад. друкарства*. Львів, 2013. 143 с.

35. Швецова-Водка Г. Н. *Общая теория документа и книги*. Москва : Рыбари; Київ : Знання, 2009. 487 с.

References

1. Antonyk, O. V. (2009). Kultura chytannia yak fundament informatsiinoi kultury osobystosti [Culture of reading as a base for the personality information culture]. *Natsionalna knyzhkova ta*

rukopysna kultura: istoriia, metodolohiia, dzhерelna baza: materialy Mizhnar. nauk. konferentsii (Lviv, 29-30 kvit. 2009 r.) / Nats. akad. nauk Ukrainy, Lviv. nats. nauk. b-ka Ukrainy im. V. Stefanyka. (Pp. 8-12). Lviv, Ukraine. [In Ukrainian].

2. Antonyk, O. V. (2016). Suchasne ukrainske knyhoznavstvo: tradytsii, vyklyky, dyskusii [Contemporary Ukrainian Book Science: traditions, challenges, discussions]. *Książka, biblioteka, informacja między podziałami a wspólną*. (Is. 5), (pp. 17-30). V. Kielce, Poland [In Polish].

3. Afonin, A. V. (2005). Knizhnaia kultura kak obshchaia kharakteristika knizhnogo dela [Book culture as a general characteristic of book business]. *Knizhnaia kultura: opyt proshlogo i problemy sovremennosti: materialy Mezhdunar. nauch. konf.* (Moskva, sent., 2004 g.). (pp. 57-58). Moscow, Russia. [In Russian].

4. Barykin, V. E. (1999). Kultura knigi [Book culture]. *Kniga: entsiklopediia*. (p. 354). Moscow, Russia. [In Russian].

5. Barykin, V. E. (1983). O kulture izdaniia knigi (k postanovke problemy) [About the book publishing culture (to the problem setting)]. *Kniga: issledovaniia i materialy*. (Is. 47), (pp. 58-64). Moscow, Russia. [In Russian].

6. Belovitskaia, A. A. (2009). Informatsiia i kniga [Information and the book]. *Nauka o knige. Traditsii i innovatsii: materialy Dvenadtsatoi mezhdunar. konf. po problemam knigovedeniia* (Moskva, 28–30 apr. 2009 g.). (Vol. 1), (pp. 215-219). Moscow, Russia. [In Russian].

7. Vasilev, V. I. (2004). Istoriia knizhnoi kultury: teoretiko-metodologicheskie aspekty [Book culture history: theoretical and methodological aspects]. Moscow, Russia. [In Russian].

8. Grigoriants, E. I. (2004). Kniga v kontekste sovremennoi kulturnoi komunikatsii [Book in the modern cultural communication context]. *Kniga: issledovaniia i materialy*. (Is. 82), (pp. 51-59). Moscow, Russia. [In Russian].

9. Hrypych, S. (2012). Knyzhkova kultura v konteksti dukhovnoi [Book culture in the context of spiritual culture]. *Visnyk Knyzhkovoї Palaty, 1*, 43-47. [In Ukrainian].

10. Dobrovolskii, V. V. (2014). Knizhnaia kultura kak osnovnaia nauchnaia kategoriia knigovedeniia [Book culture as the main scientific book science category]. *Materialy XIII Mezhdunar. konf. po problemam knigovedeniia* (Moskva, 28-30 apr. 2014 g.). (Vol. 1), (pp. 453-455). Moscow, Russia [In Russian].

11. Kazakova, G. M. (2012). O soderzhanii i kachestvennykh granitsakh poniatii knizhnoi kultury [About the content and quantitative boundaries of the book culture concept]. *Vestnik Cheliabinskoi Gosudarstvennoi Akademii Kultury I Iskusstv, 2*, 71-73. [In Russian].

12. Zhadko, V. O. (Ed.) (2012). *Knyhoznavstvo: termin. slov.: redaktsiino-vydavnycha sprava, zhurnalistyka, polihrafiia, vydavn. biznes, inform.-bibl. diialnist* [Books science: terminological dictionary: editing and publishing business, journalism, printing, publishing business, informational and library activity]. Kyiv, Ukraine. [In Ukrainian].

13. (2008). *Knyzhkova ta rukopysna kultura Zakhidnoi Ukrainy: istoriia, metodolohiia, dzhерelna baza* [Book and manuscript culture of Western Ukraine: history, methodology, sources]: tezy dop. Mizhnar. nauk. konf. (Lviv, 27-28 berez. 2008 r.) / Nats. akad. nauk Ukrainy, Lviv. nats. nauk. b-ka Ukrainy im. V. Stefanyka. Lviv, Ukraine. [In Ukrainian].

14. (2012). *Knyzhkova ta rukopysna kultura: istoriia, metodolohiia, dzhерelna baza: tezy dopovidei i povidomlen* [Book and manuscript culture: history, methodology, sources]: mizhnar. naukova konferentsiia (Lviv, 17-18 trav. 2012 r.). Lviv, Ukraine. [In Ukrainian].

15. Vasilev, V. I. (Ed.) (2012). *Knizhnaia kultura: opyt proshlogo i problemy sovremennosti: k 285-letiiu osnovaniia Akademicheskoi tipografii v Rossii* [Book culture: experience from the past and modern problems: to the 285 anniversary of foundation the Academic typography in Russia]: materialy V Mezhdunar. nauch. konf. (Moskva, 24-26 okt. 2012 g.). Moscow, Russia. [In Russian].
16. Vasilev, V. I. (Ed.) (2006). *Knizhnaia kultura: opyt proshlogo i problemy sovremennosti: k 250-letiiu vuzovskogo knigoizdaniia v Rossii* [Book culture: experience from the past and modern problems: to the 50 anniversary of Institutional book publishing in Russia]: materialy Mezhdunar. nauch. konf. (Moskva, 20-21 sent. 2006 g.). Moscow, Russia. [In Russian].
17. Kovalchuk, H. I. (2016). Doslidzhennia istorii knyzhkovoi kultury Ukrainy [Study of book culture history in Ukraine]. *Visnyk Natsionalnoi Akademii Nauk Ukrainy*, 4, 76-83. [In Ukrainian].
18. Krainikova, T. S. (2011). Kultura vydannia: defynitsiia, struktura ta chynnyky [Edition culture: definition, structure and factors]. *Naukovi Zapysky Instytutu Zhurnalistyky*. (Vol. 43), (pp. 134-138). Kyiv, Ukraine. [In Ukrainian].
19. Krivich, N. A., Chukurov, A. Iu. (2016). Knizhnaia kultura: vyzovy sovremennosti [Book culture: challenges of modernity]. *Obshchestvo. Sreda. Razvitie*, 4, 110-114. [In Russian].
20. Kufaev, M. N. (2004). *Problemy filosofii knigi. Kniga v protsesse obshcheniia* [Problems of the book philosophy. Book in the process of communication]. Moscow, Russia. [In Russian].
21. Lenskii, B. V. (2011). Perspektivy razvitiia knizhnoi kultury v informatsionnom obshchestve [Prospects of the book culture development in the informational society]. *Kniga: issledovaniia i materialy*. (Is. 94/1), (pp. 17-18). Moscow, Russia. [In Russian].
22. Liutov, S. N. (2013). Knizhnaia kultura i informatsionnaia kultura: sootnoshenie poniatii i problemy vzaimovliianiia [Book culture and information culture: correlation of concepts and mutual influence problems]. *Biblioteki Natsionalnykh Akademii Nauk: Problemy Funktsionirovaniia, Tendentsii Razvitiia*. (Is. 11), (pp. 225-236). Kyiv, Ukraine. [In Russian].
23. Liutov, S. N. (2017). Knizhnaia kultura v mnogoobrazii poniatii i issledovatel'skikh podkhodov [Book culture in the diversity of concepts and resear chapproaches]. *Vestnik Kultury I Iskusstv*, 4, 9-14. [In Russian].
24. Liakhov, V. N. (1975). *O khudozhestvennom konstruirovani knigi: sistemnoe proektirovanie, funktsionalnyi analiz* [About the artistic book construction: system design and functional analysis]. Moscow, Russia. [In Russian].
25. Markova, V. A. (2010). *Knyha v sotsialno-komunikatyvnomu prostori: mynule, suchasne, maibutnie* [Book in asocial and communicative space: past, present, and future]. Kharkiv, Ukraine. [In Ukrainian].
26. Markova, V. A. (2016). Perspektivy rozvytku knyzhkovoi komunikatsii [Prospective of book communication development]. *Biblioteknyi Visnyk*, 4, 3-8. [In Ukrainian].
27. Migon, K. (1991). *Nauka o knige: ocherk problematiki* [Science about the book: sketch about the problem issues]. Moscow, Russia. [In Russian].
28. Milchin, A. E. (2002). Kultura izdaniia, ili Kak ne nado i kak nado delat knigi [Publication culture or how the books houldor should not be made]. Moscow, Russia. [In Russian].
29. (2009). *Natsionalna knyzhkova ta rukopysna kultura: istoriia, metodolohiia, dzherelna baza* [National book and manuscript culture: history, methodology, sources]: materialy Mizhnar. nauk. konf. (Lviv, 29-30 kvit. 2009 r.). Lviv, Ukraine. [In Ukrainian].
30. Nizovoi, N. A. (2014). «Knizhnaia kultura» ili vse-taki «knigovedenie» [Is it right to say “Book culture” or “Book science”]. *Materialy XIII Mezhdunar. konf. po problemam knigovedeniia* (Moskva, 28-30 apr. 2014 g.). (Vol. 1.), (pp. 476-477). Moscow, Russia. [In Russian].
31. Pastushenko, O. V. (2016). *Knyha i periodyka v dysertatsiinykh doslidzhenniakh nezaleznoi Ukrainy: sotsiokomunikatsiinyi aspekt* [Book and periodical sindisertation studies of the independent Ukraine: social and communicative aspect]: monohrafiia. Kyiv, Ukraine. [In Ukrainian].
32. Timofeeva, Iu. V. (2011). Knizhnaia kultura: defynitsiia poniatii [Book culture: concept definition]. *Filosofiiia Obrazovaniia*, 5, 268-275. [In Russian].
33. Danylenko, V. (Ed.) (2015). *Ukraina XX stolittia: kultura, ideolohiia, polityka* [Ukraine of the XX century: culture, ideology, politics]: zb. st. / Nats. akad. nauk Ukrainy, In-t istorii Ukrainy. Lviv, Ukraine. [In Ukrainian].
34. Chernysh, N. I. (2013). *Osnovy kultury vydannia* [Fundamentals of the edition culture]. Lviv, Ukraine. [In Ukrainian].
35. Shvetsova-Vodka, G. N. (2009). *Obshchaia teoriia dokumenta i knigi* [General theory of document and book]: ucheb. posob. Moscow, Russia; Kyiv, Ukraine. [In Russian].

Olha Antonyk,

PhD in Philolog. Sciences, Associate Professor, Ukrainian Academy of Printing (Lviv, Ukraine)

BOOK CULTURE AS AN OBJECT OF BOOK SCIENCE DISCOURSE AND INTERDISCIPLINARY DIALOGUE

The main approaches to the interpretation of the “book culture” concept have been analysed, its essence and semantic field within the framework of bibliographic discourse have been outlined, and great attention has been paid to the systematic nature and importance of research on the history of book culture in Ukraine. It has been emphasized on the publication culture as the determining factor of book culture and the problem of reading.

The necessity of expanding the range of researches in conditions of book and informational cultures convergence has been highlighted as a dominant socio-communicative approach.

It has been summarized, that the book culture reflects the degree of development and the level of book business perfection, it is a marker of the society cultural, intellectual and technical potential, and it covers the publishing, printing, communication, marketing and reading spheres of human activity.

K e y w o r d s: book, edition culture, book culture, book science, book communication, socio-communicative approach.

Ukrainian Academy of Printing

19, Pid Holoskom str., Lviv, 79020, Ukraine

E-mail: ola.antonyk@gmail.com

Стаття надійшла до редакції 26.12.2018 р.